

Підсумовуючи вищесказане, можна дійти висновку, що на момент прийняття КК УСРР 1927 р. у радянському кримінальному праві існувало доволі чітке уявлення про природу та форми організованої злочинності (ст.ст. 19, 20, та п. 17 ст. 56. Розуміння сутності організованої злочинності, небезпеки, яку вона становить для суспільства, дозволило створити достатньо розгалужену та ефективну систему заходів соціального захисту. Водночас в умовах згортання НЕПу та посилення репресивно-каральної системи сталінського режиму у 1930-х рр. багато статей кодексу, зокрема, й тих, що стосувалися протидії організованій злочинності, було використано як юридичну підставу, що виправдовувала масовий терор.

Список літератури: 1. Исаев М. О наказуемости родственного укрывательства и недоносительства / М. Исаев // Советское право. – 1924. – № 1. – С. 39 – 45. 2. Ошеров А. Преступная группа, шайка, банда, сообщество и организация по Уголовному кодексу / А. Ошеров // Право и жизнь. – 1924. – Кн. 7–8. – С. 117–123. 3. Паше-Озерский Н. К вопросу о соучастии в преступлении / Н. Паше-Озерский // Техника, экономика и право. – 1923. – № 1. – С. 24 – 28. 4. Пионтковский А. Советское уголовное право. – М.–Л., 1928. – Т. 1.: Общая часть. – 316 с. 5. Преступник и преступность. – М., 1927. – 61 с. 6. Усенко І. Україна в роки непу: доля курсу на революційну законність / Усенко І. – Х., 1995. – 74 с. 7. Фріс П. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / Фріс П. – К., 2005. – 332 с. 8. Фріс П. Нарис історії кримінально-правової політики України / Фріс П. – К., 2005. 9/ Історія держави і права України [За ред. П. Музиченко]. – К., 2005. – 440 с. 10. Уголовный кодекс советских республик. – Х., 1928. – 588 с. 11. Кримінальний кодекс України. – Х., 2004. – 224 с. 12. Уголовный кодекс. С изменениями и дополнениями по 15-ое июля 1925 г. – Х., 1925. – 141 с.

Надійшла до редакції 28.10.08

В. В. Чамлай

ОРГАНИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УСРР у БОРЬБІ з ФІНАНСОВИМИ ПРАВОПОРУШЕННЯМИ в ПЕРІОД НЕПУ

Оповитий серпанком забуття історичний краєвид поволі прояснюється. Усе більше лакун в історії держави й права України заповнюється новітніми дослідженнями вітчизняних і зарубіжних правознавців. Звернення до історичного досвіду діяльності органів внутрішніх справ УСРР у боротьбі з правопорушеннями у фінансовій сфері за часів нової економічної політики із позицій сьогоднішніх ідеологічно неупереджених підходів, введення до наукового обігу нового фактичного матеріалу, переорієнтація раніше введених відомостей, застосування модерної методологічної бази під кутом зору з'ясування місця і ролі ОВС у державному механізмі радянської України, має і наукову, і практичну актуальність. Те, що протягом 20-х рр. ХХ ст. органи внутрішніх справ УСРР мали єдину за увесь радянський період вітчизняної історії можливість діяти в умовах поширеності окремих важливих елементів ринкової економіки, доволі широкого цивільного обігу, обумовлює важливість врахування історичного досвіду під час вдосконален-

ня правових і організаційних засад боротьби з фінансовими правопорушеннями у незалежній Україні.

Поza сумнівом, у минулі роки проводилися дослідження окремих аспектів проблеми. Методологічний фундамент для розуміння фінансово-правових процесів був напрацьований О. М. Головком [1]. Серед наукового доробку слід також відзначити й праці правознавців та істориків: С. В. Кульчицького, Ю. П. Волосника, І. М. Куксіна, С. І. Власенка, І. Д. Коцана, О. А. Гавриленка та ін. [2; 3; 4]. Але все ж, після десятиліть розвитку радянської історіографії, якою штучно було створено суттєві лакуни та перекручення в історичному пізнанні, потреба адекватного історичного опису та аналізу процесів боротьби органів внутрішніх справ УСРР із фінансовими правопорушеннями у 20-х рр. минулого століття вбачається достатньою підставою для вибору теми дослідження.

Вимушений перехід більшовицького керівництва до нової економічної політики, відмова від «надзвичайщини» військовокомуністичного періоду, специфіка національно-державного будівництва зумовили низку суттєвих змін, що відбулися в органах внутрішніх справ радянської України. Проголошений X з'їздом РКП(б) курс на нову економічну політику вимагав більш досконалої правової бази [5, с. 5]. До нових умов необхідно було пристосувати й міліцію. Її організаційна структура в цей час змінювалася дуже часто, що пояснювалося необхідністю спрощення державного апарату. 24 травня 1922 р. ВУЦВК затвердив Положення про Народний комісаріат внутрішніх справ. Документом було встановлено таку структуру Народного Комісаріату внутрішніх справ (далі – НКВС, Наркомат): адміністративне управління, Головне управління міліції, що здійснювало загальне керівництво її діяльністю та входило на правах відділу до Народного Комісаріату внутрішніх справ, Головне управління місць позбавлення волі, Центральне управління з евакуації населення, Головне управління комунального господарства, Управління справами. На місцях до системи НКВС належали губернські, повітові, міські та волосні управління виконкомів Рад, місцеві органи міліції, карного розшуку, Центррозшуку та ін. [6, с. 117].

У Положенні у найзагальнішому вигляді завдання Наркомату були сформульовані наступним чином: а) нагляд за організацією та діяльністю органів управління (при цьому НКВС виступав як частина виконавчого апарату Президії ВУЦВК); б) нагляд за виконанням постанов і розпоряджень центральної та місцевої влади адміністративного характеру, а також спонукання до їх виконання усіма засобами, що малися у його розпорядженні; в) керівництво організацією та розвитком комунального господарства.

Хоча слід зауважити, що протягом усього досліджуваного періоду продовжувала виявлятися тенденція звільнення НКВС від функцій, не пов'язаних із забезпеченням правопорядку у державі, та зосередження у його компетенції функції охорони громадського порядку, безпеки, боротьби зі злочинністю тощо.

Згідно з Положенням про Народний комісаріат внутрішніх справ та постановою ВУЦВК від 20 вересня 1924 р. «Про адміністративні відділи губернських і окружних виконавчих комітетів», місцевими органами НКВС у губерніях були губернські адміністративні відділи, в округах – окружні адміністративні управління (відділи). Це забезпечувало чітку централізацію і відповідно перетворювало структуру на більш дієздатну.

Боротьба з фінансовими правопорушеннями у 20-х рр. ХХ ст. значною мірою покладалася на органи робітничо-селянської міліції України, до складу якої входили такі її види: загальна, промислова, залізнична, річкова та морська. Відповідно до Інструкції з організації радянської робітничо-селянської міліції, виданої у березні 1919 р. [7, с. 108–111], загальна (або зовнішня) міліція стежила за виконанням декретів, законів і постанов органів радянської влади, повідомляла населення про нові розпорядження органів влади, займалася попередженням і припиненням правопорушень, вела облік населення, займалася видачею посвідчень, довідок, свідоцтв, і, зрозуміло, охороняла порядок у громадських місцях. На промислову міліцію, що формувалася на договірних засадах, покладалася виключно охорона підприємств і установ, забезпечення громадського порядку на території. Залізнична міліція (заснована постановою РНК УРСР від 29 червня 1919 р.) користувалася всіма правами і обов'язками загальної, але займалася охороною порядку, майна і вантажів на залізничних шляхах, охороною станцій від бандитських формувань і мобілізацією населення для очистки шляхів [7, с. 104]. Згодом її функції перебрали на себе військові частини Державного політичного управління (далі – ДПУ), і залізничну міліцію було розформовано. Річкова міліція також користувалася всіма правами і виконувала обов'язки загальної, займаючись при цьому охороною порядку на пристанях, пасажирських пароплавах, охороняла судна та водні споруди. З часом, як і залізничну, річкову міліцію також розформували, а її функції поклали на воєнізовані формування ДПУ.

14 вересня 1920 р. Раднарком України видав наказ про створення кримінального розшуку на правах відділу в загальній системі міліції. Сферою діяльності кримінального розшуку була боротьба зі злочинністю шляхом припинення, попередження та розслідування злочинів. У вирішенні цього завдання відділам кримінального розшуку допомагала загальна міліція. Подальше уточнення функцій та підпорядкування розшуку було здійснено у

1921 р., коли Раднарком УСРР 12 вересня затвердив Положення про карний розшук. В документі так визначається перелік його функцій: розкриття вчинених злочинів, припинення спроб уникнути суду та слідства. Наказом НКВС УСРР кримінальний розшук було вилучено зі складу міліції та підпорядковано безпосередньо Наркомату внутрішніх справ. Однак одразу ж виявилось чимало негативних наслідків такого заходу, тому в серпні 1923 р. відбулося об'єднання в Головне управління міліції і карного розшуку НКВС УСРР. На початку 1923 р. при місцевих управліннях міліції були утворені відділи карного розшуку на чолі з інспекторами.

У 1924 р. відбулася глобальна реорганізація апарату міліції. Було ліквідовано губернські апарати міліції, за рахунок чого розширено окружні управління. Це спрощення організації призвело до більш раціонального використання «вивільнених» губернських ресурсів.

Вже від самого початку існування органів внутрішніх справ УСРР на них покладалися завдання щодо боротьби з правопорушеннями фінансового характеру. Окремий напрямок їх діяльності становило забезпечення виконання продовольчого податку та боротьба з податковими правопорушеннями. Важливість податкових надходжень для формування бюджету змушувала державу в повній мірі використовувати можливості примусу для їх забезпечення і недопущення порушень податкового законодавства, які завдавали безпосередній збиток фінансовим інтересам держави. Недотримання платниками встановлених термінів внесення до державної казни податків і зборів змушувала податківців застосовувати широку мережу передбачених законом каральних заходів. До них належали стягнення штрафів та пені.

Система штрафів встановлювалася індивідуально для кожного податку, тому знання її та вправне володіння механізмом стягнення штрафів належали до переліку необхідних професійних якостей і навичок податкових працівників. При цьому в роки нової економічної політики ані в УСРР, ані в інших союзних республіках, ані тим більше в СРСР у цілому не було вироблено і сформовано єдиної чіткої системи покарань за допущені у сфері оподаткування правопорушення.

Вони тягли за собою настання і цивільної, і адміністративної, а в окремих випадках – і кримінальної відповідальності. Штрафи за порушення податкового законодавства не були визначені єдиним нормативно-правовим актом (тим більше, що Податкового кодексу як такого під час кодифікації 20-х рр. ХХ ст. так і не було створено). Ці санкції були зміщені в окремих законодавчих актах, якими регулювалось справляння тих чи інших податків. Право адміністративного провадження у справах про порушення податкового законодавства і винесення санкції у вигляді штрафу чинними законами періоду непу було віднесено до компетенції різн

суб'єктів адміністративного процесу: фінансових відділів, податкових комісій і суду [8, с. 159].

Кримінальна відповідальність за правопорушення у галузі оподаткування передбачалася Кримінальним кодексом УСРР 1922 р. [9, ст. 553] за три склади злочину.

Насамперед, це – масова відмова від внесення грошових або натуральних податків. Ця норма, вочевидь, була спрямована у першу чергу проти випадків масової несплати єдиного сільськогосподарського податку, що було цілком можливим в умовах існування селянської, а у низці регіонів України – і поземельної громади. За такий злочин підбурювачів, керівників і організаторів доволі жорстко позбавляли волі на термін не менше одного року з конфіскацією всього або частини майна; інших учасників – на термін не менше шести місяців, або карали штрафом у подвійному розмірі від суми неплатежу (ст. 78).

У ст. 79 Кримінального кодексу (далі – КК) УСРР 1922 р. визначалася адміністративна преюдиція щодо низки складів правопорушень у сфері оподаткування. Несплата окремими громадянами у призначений термін або відмова від сплати грошових чи натуральних податків від виконання повинностей чи робіт, що мали загальнодержавне значення, каралися у першому випадку в адміністративному порядку. Повторна та «вперта» несплата або відмова від виконання робіт чи повинностей, чи інші дії, які довели до здійснення правопорушення, каралися позбавленням волі або примусовими роботами на термін не менше шести місяців із конфіскацією усього чи частини майна, або накладенням майнових стягнень не нижче за подвійний розмір тих же платежів або повинностей.

Статтею 80 КК 1922 р. як кримінальний злочин кваліфікувалося й організоване за взаємним погодженням приховання або подання невірних відомостей про кількість або облік предметів та продуктів, що підлягали стягненню, зокрема й розміри посівної, лугової, городньої та лісної площі, або кількість худоби, організовану здачу недоброякісних предметів, явно, невиконання за взаємною згодою покладених законом на громадян робіт і повинностей. Вчинення таких злочинів тягло за собою для підбурювачів, організаторів і керівників позбавлення волі на строк не менше одного року з конфіскацією, або без конфіскації всього чи частини майна. Для інших порушників закону покарання визначалося у виді не менше шести місяців позбавлення волі або накладення майнових стягнень чи повинностей не нижче подвійного розміру тих же платежів і повинностей.

Податковий апарат Народного комісаріату продовольства частото-густо не міг забезпечити на місцях належне здійснення натуральних податків. Саме тому вже у перші роки нової економічної

політики на допомогу йому було направлено міліцію. У розпорядження губернських продовольчих органів виділялися спеціальні міліцейські загони, які діяли в тісному зв'язку з місцевими територіальними органами міліції [6, с. 115]. Отже, у прагненні якомога швидше побудувати «світле соціалістичне майбутнє» «робітничо-селянська держава» у справі організації податкових надходжень вдалася до методів і форм часів ранньодержавних утворень, коли податки мали натуральну форму (по суті, це була данина) і стягалися княжими дружинниками.

Боротьба органів міліції з фінансовими правопорушеннями полягала, насамперед, у тому, що вона повинна була здійснювати функції виконавчого органу, який би забезпечив безумовне виконання податкового законодавства суб'єктами оподаткування. Значний обсяг повноважень органи Робітничо-селянської міліції УСРР мали у провадженні справ про стягнення недоїмок та інші порушення податкового законодавства. Стаття 10 Положення про справляння податків від 2 жовтня 1925 р. визначала: «Агенти міліції, а в міських поселеннях і домоуправління зобов'язані надавати сприяння органам і посадовим особам, що здійснюють справляння податків» [10, с. 173]. На практиці фінансові працівники та органи міліції не завжди знаходили спільну мову, у першу чергу внаслідок існуючих відомчих бар'єрів. Якщо в питаннях стягнення прямих податків, недоїмок за ними міліція, як правило, належно сприяла фінінспекторам (пізніше – податковим інспекторам), то з непрямими податками ситуація була відчутно гіршою.

Важливе значення для попередження правопорушень у фінансовій сфері мало встановлення нагляду міліції за дотриманням правил торгівлі. Усі торговці були зобов'язані зареєструвати патенти на право торгівлі у місцевих відділеннях міліції. За цих умов великого значення набувала боротьба з безпатентною торгівлею. Під впливом пожвавлення економічного життя у 1921–1922 рр. з'явилися такі нові злочини, як укладення збиткових для держави договорів, повідомлення невірних відомостей під час реєстрації торгово-промислових підприємств тощо. На міліцію були покладені обов'язки щодо припинення зловживань фінансового характеру під час заготівлі та вивозі лісу, охорони вантажів з цінним обладнанням та залізничних перевезень.

Значна кількість фінансових правопорушень виявлялася органами внутрішніх справ і на транспорті, зокрема, на такому провідному для України виді, як залізничний. Переміщення великих вантажів, різного роду товарно-матеріальних цінностей, у тому числі за підробленими документами – один із найбільш розповсюджених і ефективних методів приховування результатів незаконної економічної діяльності, на виявлення і припинення якої були спрямовані зусилля податкової адміністрації. Було здійснено за-

ходи щодо налагодження взаємодії правоохоронних, залізничних та податкових органів.

Одним із найнебезпечніших правопорушень при сплаті непрямих податків вважалося так зване «корчемство» [11, с. 209]. Цим терміном у дореволюційній Російській імперії, в тому числі в українських губерніях позначали незаконне вироблення та продаж підакцизних товарів, насамперед, спирту [1, с. 218–219]. У «групі лідерів» серед цих продуктів перебували також пиво, мед та інші слабкоалкогольні традиційні напої. Заборона на продаж міцних напоїв, зокрема горілки у її сучасному розумінні (тобто тогочасного «хлібного вина»), яка діяла в УСРР (як і на всій території Союзу) до 1 січня 1924 р., стала потужним чинником підпільного гуральництва. Ще в роки Громадянської війни самогонваріння в Україні, як це відомо з великої кількості документальних джерел, набуло величезного розмаху [7, с. 445–446]. Чимало злочинів вчинялося у стані сп'яніння [12, с. 27]. Спирт, різної міцності та якості, виготовлявся на підпільних заводах та виганявся у домашніх умовах. Репресивні заходи наслідків не давали, особливо коли після закінчення Громадянської війни настали відносно спокійніші часи. Належного механізму взаємодії місцевого апарату з питань збору непрямих податків та міліції у справі боротьби та профілактики незаконного виробництва і реалізації підакцизних товарів налагати на цьому етапі не вдалося. Ситуація не змінилася й після скасування заборони на продаж спиртних напоїв та запровадження державної спиртової монополії.

Найяскравіше про це свідчить те, що адміністративний тиск у сфері боротьби з корчемством не призводив в Україні до очікуваних результатів. 4 квітня 1924 р. Наркомат фінансів УСРР доповідав до Москви: «...Ми повинні пояснити ті головні причини, котрі сприяють розвитку корчемства і роблять безрезультатною роботу із цим злом... 1) Незначний склад агентів посподатку на місцях ... 2) Незначність сум, відпущених на роз'їзди агентів посподатку. 3) Колосальна повільність проходження справ з акцизних порушень в судах. За рік складено десятки тисяч протоколів, розглянуто ледь 20%, що підриває податкову дисципліну... (і штовхає порушників на рецидив – В. Ч.). 4) *Надто індиферентне ставлення* (курсив наш – В. Ч.) до переслідування акцизних порушень з боку міліції та інших місцевих властей» [13, арк. 281].

Зважаючи на виявлені нами матеріали, цілком погодитися з останнім твердженням, наведеним у доповідній записці, не можемо. Насамперед, правоохоронці задували до боротьби з корчемництвом широкі верстви населення. У зверненні Головного управління міліції УСРР до населення від 3 грудня 1922 р. містився заклик до населення прийти на допомогу органам міліції в боротьбі із самогонварінням шляхом «...повідомлення як місць винокуріння..., так і

виявлення осіб, що займаються цим» [14]. Заяви пропонувалося направляти в місцеві органи міліції або безпосередньо в Головне управління міліції республіки. У харківській газеті «Пролетарий» за 3 грудня 1922 р. з метою наочної агітації були опубліковані адреси самогонників, раніше прислані робітниками [15].

Широко практикувалася публікація статистики результатів боротьби із зазначеними правопорушеннями. Так, згідно з відомостями, наведеними у газеті «Коммунист» (Харків) за 10 травня 1923 р., на всій території УСРР було здійснено обшуків – 5218, виявлено осередків винокуріння – 2356, затримано самогонників – 2727, порушено судових справ за вигонку спиртних напоїв – 3331, за продаж спиртних напоїв – 1253 [6].

Не уникли фінансових правопорушень і самі органи НКВС. Зокрема, у процесі реорганізації міліції та розшуку, що здійснювалася згідно з Положенням про Народний комісаріат внутрішніх справ та постановою ВУЦВК від 20 вересня 1924 р. «Про адміністративні відділи губернських та окружних виконавчих комітетів», було виявлено низку зловживань (зокрема й фінансового характеру) з боку начальників адміністративних відділів НКВС: у деяких губерніях посада начальника міліції та розшуку привласнювалася начальниками адміністративних відділів, і вони, фактично, здійснювали «одноосібне правління» губернією та одноосібно розпоряджувалися фінансами, що відпускалися на потреби міліції та розшуку [7, арк. 4–7].

Отже, аналіз джерел права, періодики початку 20-х рр. ХХ ст., а також свідчення архівних джерел дозволяють дійти певних висновків. З переходом до нової економічної політики, відмовою від «надзвичайщини» військовокомуністичного періоду, сталася низка суттєвих змін в організації та компетенції органів внутрішніх справ радянської України. Зокрема, суттєво розширюються їхні повноваження у сфері боротьби з фінансовими правопорушеннями. Боротьба органів міліції із такими правопорушеннями в умовах непу полягала, насамперед, у тому, що вона повинна була здійснювати функції виконавчого органу, який мав забезпечувати безумовне дотримання норм податкового законодавства суб'єктами оподаткування. Зокрема, органи Робітничо-селянської міліції УСРР мали суттєвий обсяг повноважень у провадженні справ щодо стягнення недоїмок, а також щодо цілої низки інших порушень податкового законодавства. Значна увага приділялася й боротьбі з одним із найнебезпечніших правопорушень при сплаті непрямих податків – підпільним гуральництвом.

Безсумнівно, слід зважати на певну заангажованість тогочасних засобів масової інформації, які висвітлювали діяльність органів внутрішніх справ УСРР. Не завжди адекватно тодішній реальній ситуації відбивалася вона й у різноманітних документах. Але, під-

биваючи підсумки, все ж необхідно зазначити, що органи НКВС УСРР, незважаючи на те, що вони ще не були сталими, поступово набували здатності все більш ефективно виконувати покладені на них функції у сфері боротьби з фінансовими правопорушеннями.

Список літератури: 1. Головки О. М. Фінансова адміністрація Російської імперії в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.): історико-правове дослідження. Монографія. – Х., 2005. 2. Власенко С. И. Правоохранительные органы Украинской ССР в период восстановления народного хозяйства (1921–1925 гг.): Дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 1987. 3. Кульчицький С. В. Між двома війнами (1921–1941 рр.) // Сторінки історії України: XX століття. – К., 1992. 4. Гавриленко О. А. Правова політика радянської влади щодо українського селянства у перші роки непу // Вестник Международного славянского университета. – 1999. – Т. 2. – № 1. 5. Усенко І. Б. Україна в роки непу: доля курсу на революційну законність. – Х., 1995. 6. Історія органів внутрішніх справ: Навчальні матеріали до спецкурсу. – Кіровоград, 2003. 7. Михайленко П. П., Кондратьєв Я. Ю. Історія міліції України у документах і матеріалах: У 3-х т. – К., 1997. – Т. 1. 8. Юрченко В. М. Правове регулювання оподаткування в Україні (1917–1929 рр.): Дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2004. 9. СУ УССР. – 1922. – № 36; 10. Сокіл А. О. Податковий апарат УСРР в період непу (1921–1928 рр.): Дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2003. 11. Генкина Э. Б. Переход Советского государства к новой экономической политике (1921–1922). – М., 1954. 12. Кисіль Ю. І. Робітничо-селянська інспекція України та бюрократизація держапарату: підсумки та уроки діяльності (20-і – 30-і рр.): Дис. ... канд. іст. наук. – Х., 1994. 13. ЦДАВО України. Ф. 30. – Оп. 1. – Спр. 1492. 14. Звернення Головного управління міліції УСРР до населення // Коммунист. – 1922. – 3 декабря. 15. Пролетарий. – 1922. – 3 декабря. 16. Коммунист. – 1923. – 10 мая. 17. ЦДАВО України. – Ф. 5. – Оп. 3. – Спр. 160.

Надійшла до редколегії 28.10.08

О. В. Марцеляк

РІВНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО СТАТЕЙ У ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ ОРГАНАХ ВЛАДИ І ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИДІЛЕННЯ

За сучасних умов розвитку більшості держав і світового суспільства на демократичних засадах все актуальнішою і такою, що потребує уваги та якнайскорішого вирішення, є проблема ґендерної рівності. У вітчизняній правовій науці цим питанням займалися О. Р. Дашковська, К. Б. Левченко, М. Ставнійчук та ряд інших науковців. Однак поза їх увагою залишалося питання ґендерної політики та ґендерної рівності чоловіків і жінок у реалізації ними права бути обраними до представницьких органів влади. Тому завданням нашого дослідження є усунення цієї прогалини, аналіз історії та сучасного зарубіжного і вітчизняного стану ґендерної політики у виборчій практиці.

Сама ідея рівності має природно-правове походження і ґрунтується на вироблених у різні часи розвитку людства ідеях свободи і рівності індивідів, які вперше знайшли своє правове вираження в Декларації незалежності Сполучених Штатів Америки 1776 р. та французькій Декларації прав людини і громадянина 1789 р. Хоча відповідна фіксація зазначених ідей як в цих країнах, так і в інших не означала їх автоматичного впровадження у